

परालको आगो कथाको विमर्शप्रस्तुतिमा दृष्टिविन्दुपात्र

डा. त्रिभुवन बरई

उपप्राध्यापक, नेपाली विभाग, भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस, रूपन्देही
Email: tribhuwanbarai455@gmail.com

Received date : 7 May 2024, Reviewed date : 4 July 2024, Accepted date : 24 July 2024

लेखसार

प्रस्तुत लेखमा दृष्टिविन्दुपात्रको सैद्धान्तिक पर्याधारको केन्द्रीयतामा गुरुप्रसाद मैनालीद्वारा लिखित 'परालको आगो' कथामा अङ्कित विमर्शको मूल्याङ्कन गरिएको छ । 'परालको आगो' कथाको दृष्टिविन्दुपात्रका माध्यमबाट अभिव्यक्त विमर्श पहिल्याउनाका निमित्त यो अध्ययन गरिएको हो । प्राथमिक एवम् द्वितीयक स्रोतका सामग्रीको उपयोग गरी दृष्टिविन्दुपात्रको सैद्धान्तिक पर्याधारलाई आधार बनाई गुणात्मक शोधविधि अपनाई यस लेखलाई पूर्णता प्रदान गरिएको छ । लैङ्गिक समानतायुक्त अवधारणाको प्रस्तुति, महिला र पुरुषको सहकार्यात्मक सम्बन्धमा जोड तथा सीमान्तीयतासम्बन्धी अवधारणाको अभिव्यक्ति गरी तीनओटा सूचकका केन्द्रीयतामा प्रस्तुत कथाको मूल्याङ्कन यस लेखमा गरिएको छ । यस लेखको अन्त्यमा लैङ्गिक समता, महिला र पुरुषविचको सहकार्यात्मक सम्बन्ध एवम् सम्मान, समानता, साभेदारी र शक्तिसन्तुलनमा आधारित आचरण र व्यवहार इमानदारीपूर्वक अवलम्बन गर्दा मात्र पारिवारिक जीवन सुखद, समुन्नत र अनुकरणीय बन्ने, यस्तो विमर्शको प्रस्तुति गर्ने विशिष्ट प्रकारको सामर्थ्य र कला गुरुप्रसाद मैनालीमा रहेको कुरा उल्लेख गरिएको छ । यसका साथै आख्यानकारलाई एकल दृष्टिविन्दुपात्रको केन्द्रीयतामा आख्यानात्मक कृतिको विमर्शको व्यवस्थापन, समालोचक र अध्येतालाई दृष्टिविन्दुपात्रको केन्द्रीयतामा आख्यानात्मक कृतिमा निहित विमर्शको अध्ययन एवम् पाठकलाई दृष्टिविन्दुपात्रको सेरोफेरोमा आख्यानात्मक कृतिको सारवस्तुगत पक्षको बोध गर्न र लैङ्गिक समानता, सहकार्य र साभेदारीयुक्त अवधारणाअनुसारको आचरण र व्यवहार अपनाई मानवजीवनको गरिमा, श्रेष्ठता र सार्थकता सिद्ध गर्ने कार्यमा सघाउने निष्कर्ष प्राप्त हुनुलाई निष्कर्षात्मक प्राप्तिका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

मुख्य शब्दावली : केन्द्रीयता, लैङ्गिकता, विमर्श, शक्तिसन्तुलन, समता ।

विषयपरिचय

दाम्पत्यजीवनमा आवद्ध महिला र पुरुषको आपसी सहकार्य र समन्वयमा मात्र पारिवारिक जीवन सुखद र समुन्नत हुन सक्ने लोककल्याणकारी विमर्शको अभिव्यक्तिमा आधारित 'परालको आगो' नेपाली साहित्यका विशिष्ट कथाकार गुरुप्रसाद मैनालीद्वारा लिखित सचेतनायुक्त कथात्मक कृति हो । महिला र पुरुषको आपसी मनमुटाव, असमभेदारी, भ्रैङ्गगडा र विमेलयुक्त आचरण र व्यवहारबाट पारिवारिक जीवन दुःखद र अवनतियुक्त बन्ने तथा त्यस्ता आचरण र व्यवहारले पर्यावरणीय सन्तुलनमा समेत नकारात्मक प्रभाव पार्ने विषयवस्तुको चित्रणमा आधारित यस कथाका माध्यमबाट कथाकार मैनालीले लैङ्गिक समानतायुक्त, महिला र पुरुषको सहकार्यात्मक सम्बन्ध, पर्यावरणसंरक्षणकेन्द्री आचरण र व्यवहार तथा सीमान्तीयतासम्बन्धी अवधारणाको अभिव्यक्तिसम्बन्धी विमर्शको प्रस्तुति गरेका

छन् । अतः मानवसमुदाय र पर्यावरणसन्तुलनकेन्द्री विषयवस्तुमा आधारित प्रस्तुत कथाका विषयमा अनुसन्धानपरक अध्ययन गर्नु आवश्यक रहेको छ ।

कथाको विधानमा सर्वाधिक महत्त्वको भूमिकामा आबद्ध हुने, समाख्याताले कथा प्रस्तुत गर्ने माध्यम पात्रका रूपमा रहने, कथाकार, समाख्याता र पाठकका बिचमा सम्बन्ध जोड्ने, कथामा आद्यन्त उपस्थित रहने तथा जीवनजगतसम्बन्धी लेखकीय धारणा, दर्शन र विचार सम्प्रेषण र बोध गर्ने प्रमुख आधारका रूपमा कथामा क्रियाशील हुने पात्र नै दृष्टिविन्दुपात्र हो । साहित्यिक कृतिमा समाहित वैचारिक पक्ष नै विमर्श हो । दृष्टिविन्दुपात्रका माध्यमबाट कथाकारले आफ्ना धारणा, दर्शन र विचार पाठकसमक्ष पुऱ्याउँछन् भने उक्त पात्रकै केन्द्रीयता र माध्यमबाट पाठकले कथाको विमर्शात्मक पक्षको सहजतासाथ बोध गर्दछन् । अतः यस पात्रले विमर्शको प्रस्तुतिमा कथाकार तथा बोध गर्ने कार्यमा पाठकलाई सघाउँछ । कलात्मक गद्य भाषामा संरचित तथा दृष्टिविन्दुपात्रका माध्यमबाट लोकमडुगलकारी विमर्शको प्रस्तुति गर्ने लघु आख्यानयुक्त श्रव्यपाठ्य साहित्यिक विधा नै कथा हो । यस्तो वैशिष्ट्य अवलम्बन गर्ने एउटा महत्त्वपूर्ण कथाका रूपमा गुरुप्रसाद मैनालीको 'परालको आगो' कथा रहेको छ । स्वतन्त्र लेखनपद्धतिमा आधारित केही अध्ययन गरिए पनि विमर्शको प्रस्तुति र बोध गर्ने कार्यमा सघाउने दृष्टिविन्दुको सैद्धान्तिक पर्याधारको केन्द्रीयतामा यस कृतिको गहन अध्ययन गर्ने कार्यको अभाव देखिन्छ । यसै अभावको परिपूर्तिका निमित्त यो अध्ययन गरिएको हो । अतः दृष्टिविन्दुको सैद्धान्तिक अवधारणाका आधारमा उक्त कथामा समाहित विमर्शात्मक पक्षको मूल्याङ्कन गर्नुलाई यस लेखको मुख्य प्राज्ञिक समस्याका रूपमा वरण गरिएको छ । यसै प्राज्ञिक समस्यालाई शोधमूलक ढङ्गले समाधान गर्नाका निमित्त 'गुरुप्रसाद मैनालीको परालको आगो' कथाको दृष्टिविन्दुपात्रका माध्यमबाट केकस्ता विमर्शहरूको अभिव्यक्ति गरिएको छ ?' लाई यस लेखको शोधप्रश्न तथा 'गुरुप्रसाद मैनालीको परालको आगो' कथाको दृष्टिविन्दुपात्रका माध्यमबाट अभिव्यक्त विमर्शहरूको खोजी गर्नु' लाई यस अध्ययनको उद्देश्य बनाइएको छ ।

मौलिक अध्ययन पद्धति र लोककल्याणकारी विचारधारामा आधारित भई पूर्णता प्रदान गरिएको प्रस्तुत लेखले स्रष्टालाई दृष्टिविन्दुपात्रको केन्द्रीयतामा विमर्शको प्रस्तुति गर्ने विधि अपनाई आख्यानात्मक कृतिको सिर्जना, समालोचक र अध्येतालाई आख्यानात्मक कृतिको मूल्यनिरूपण तथा पाठकलाई दृष्टिविन्दुपात्रका कोणले सहजतासाथ आख्यानात्मक कृतिको विमर्शात्मक पक्षको आस्वादन गर्ने कार्यमा सघाउने भएकाले पुस्तकालयीय प्रयोजनका दृष्टिकोणले प्रस्तुत अध्ययन उपादेयपूर्ण रहेको कुरा छर्लङ्ग हुन्छ । गुरुप्रसाद मैनालीको 'परालको आगो' कथाको मात्र अध्ययन गर्नुलाई यस लेखको कृतिगत तथा दृष्टिविन्दुपात्रका माध्यमबाट अभिव्यक्त विमर्शात्मक पक्षअन्तर्गतका लैङ्गिक समानतायुक्त अवधारणाको प्रस्तुति, महिला र पुरुषको सहकार्यात्मक सम्बन्धमा जोड तथा सीमान्तीयतासम्बन्धी अवधारणाको अभिव्यक्ति गरी तीनओटा विश्लेषणीय प्रारूपको मात्र उपयोग गर्नुलाई यस लेखको सैद्धान्तिक क्षेत्र मानिएको छ भने गुरुप्रसाद मैनालीको 'परालको आगो' कथाबाहेकका अन्य कृति तथा दृष्टिविन्दुपात्रअन्तर्गतको सारवस्तुगत पक्षका उपर्युक्त प्रारूपबाहेकका अन्य पक्षको अध्ययन नगरिनुलाई यस लेखको कृतिगत र सैद्धान्तिक सीमा मानिएको छ ।

अध्ययनको विधि

प्रस्तुत लेखमा अवलम्बित सामग्रीसङ्कलन, सैद्धान्तिक पर्याधार एवम् विश्लेषणीय प्रारूप र विधिलाई निम्नअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

सामग्रीसङ्कलन

प्रस्तुत लेखका निमित्त आवश्यक सामग्रीको सङ्कलन पुस्तकालयीय कार्यबाट गरिएको छ । यस लेखमा आधारभूत सामग्रीका रूपमा गुरुप्रसाद मैनालीको 'परालको आगो' कथाको प्रयोग गरिएको छ । उक्त सामग्रीको चयनमा सोद्देश्य नमुना छनोट विधिको उपयोग गरिएको छ । यस अध्ययनका निमित्त निर्धारित विश्लेषणीय प्रारूपका केन्द्रीयतामा उनको *नासो* कथासङ्ग्रहभित्रका 'नासो', 'छिमेकी',

‘प्रायश्चित्त’, ‘पापको परिणाम’, ‘विदा’, ‘परालको आगो’, ‘अभागी’, ‘सहिद’, ‘कर्तव्य’, ‘प्रत्यागमन’ र ‘चिताको ज्वाला’ गरी एघारओटा कथाहरूको सूक्ष्म अध्ययन गरी ‘परालको आगो’ कथामा विमर्शप्रस्तुतिमा दृष्टिविन्दुपात्रको सशक्त प्रयोग देखिएकाले प्रस्तुत कथाको छनोट गरिएको हो। सहायक सामग्रीका रूपमा दृष्टिविन्दुपात्रको सैद्धान्तिक पर्याधार एवम् विश्लेषणीय प्रारूप र विधिको निर्धारण गर्नाका निम्ति विभिन्न लेखक एवम् अध्येताद्वारा गरिएका पूर्वकार्यहरूलाई उपयोगमा ल्याइएको छ।

सैद्धान्तिक पर्याधार

कथाको संरचनानिर्मितिमा केन्द्रीय भूमिका वहन गर्ने तथा कथाको सारवस्तु प्रस्तुति र बोधको आधार तय गर्ने पात्र नै दृष्टिविन्दुपात्र हो। कथाका कथानक, पात्र, सारवस्तु र दृष्टिविन्दुको विधानमा सर्वाधिक महत्त्वको भूमिकामा रहने, समाख्याताले कथा प्रस्तुत गर्ने माध्यम पात्रका रूपमा रहने, कथाकार, समाख्याता र पाठकका बिचमा सम्बन्ध जोड्ने, कथामा आद्यन्त उपस्थित रहने तथा जीवनजगतसम्बन्धी लेखकीय धारणा, दर्शन र विचार सम्प्रेषण र बोध गर्ने प्रमुख आधारका रूपमा कथामा क्रियाशील हुने पात्र नै दृष्टिविन्दुपात्र हो (बरई, २०८०, पृ. २४६)। संसारको अनुभूति गराउने पात्र नै दृष्टिविन्दुपात्र हो (Kress, 2013, p. 157)। कथामा व्यक्तिका अमूर्त भावसवेग, संवेदना र अनुभूतिहरूका साथै भौतिक गतिविधिहरू अभिव्यक्त गर्ने एक वा एकभन्दा बढी पात्रहरूलाई दृष्टिविन्दुपात्र भनिन्छ (श्रेष्ठ, २०७९, पृ. ६२)। यस पात्रले कथाका अन्य तत्त्वहरूको विधानलाई प्रभावित पार्दछ। कथाका तत्त्वहरूको केन्द्रमा यही पात्र नै रहन्छ (Kress, 2013, p. 158)। समाख्याताले यसै पात्रको माध्यमबाट कथालाई गति प्रदान गर्दछ। कथा, कथाकार, समाख्याता र पाठकका बिचमा सम्बन्ध स्थापित गर्ने कार्य पनि यसै पात्रले गर्दछ। कथाकारले यसै पात्रलाई आफ्नो विचार र दर्शन प्रस्तुतीकरणको आधार बनाउँछ (Kress, 2013, p. 170)। पाठकले यसै पात्रको सेरोफेरो र केन्द्रीयतामा रही कथाको पठन गर्दा सहजै रूपमा कथाको संरचनात्मक र विचारतत्त्वगत पक्षको बोध गरी कृतिको हरेक पक्षसँग अवगत हुन सक्दछ।

कथामा अभिव्यक्त विमर्शात्मक पक्षको बोध गर्ने आधारका रूपमा दृष्टिविन्दुपात्र रहेको हुन्छ। कुनै कृतिमा समाहित विचारधारा पकने र बोध गर्ने सरलतम विधि र प्रक्रियाका रूपमा दृष्टिविन्दु रहेको हुन्छ (शर्मा, २०६६, पृ. १२६)। कृतिमा निहित जीवन, जगत् र वास्तविकता अर्थात् विचारधाराको अभिरचना प्रक्रिया पहिल्याउँदै आर्थिक, राजनीतिक, सामाजिक, सांस्कृतिक आदि कुन प्रकारको विचारधाराको प्रयोग गरिएको छ भन्ने कुराको पहिचान अध्येताले गर्नुपर्दछ (शर्मा, २०६६, पृ. १२७)। कृतिका हरेक कुरा दृष्टिविन्दुपात्रकै आँखाबाट पाठकले जस्ताको तस्तै रूपमा बोध गर्न सक्दछ (Kress, 2013, p. 196)। प्रोफेसर बुथका अनुसार आख्यानको कलात्मकता पुरुष प्रयोगमा नबुझी दृष्टिविन्दुपात्र गुणात्मक दृष्टिले बौद्धिक, अबौद्धिक, विचित्र र सामान्य भएनभएको कुराका आधारमा बोध गर्नुपर्दछ (नेपाल, सन् २०११, पृ. १०८ मा उद्धृत)। उल्लिखित तथ्यहरूले कृतिको वैचारिक पक्ष दृष्टिविन्दुपात्रसँग जोडिएको हुनाले अध्येताले कृतिमा प्रयुक्त दृष्टिविन्दुपात्रकै दृष्टिले कृति अध्ययन गर्दा फलदायी हुने कुरालाई स्पष्ट्याएका छन्। कथासंरचनामा दृष्टिविन्दुपात्रले महत्त्वपूर्ण भूमिका राख्ने भएकाले लेखकहरूले यस पात्रको चयन र चरित्राङ्कनमा विशेष ध्यान पुऱ्याउनुपर्दछ (बरई, २०८०, २४६)। दृष्टिविन्दुपात्रलाई आफ्नो अवस्थामा नभई पात्रकै अवस्थामा राख्न सक्ने सामर्थ्य, अन्तर्ज्ञान, अन्तर्दृष्टि, गहन अनुभव र सूक्ष्म अवलोकन गर्न सक्ने क्षमता कथाकारमा हुनुपर्दछ (श्रेष्ठ, २०३९, पृ. १९०)। दृष्टिविन्दुपात्रको अभावमा कथामा मानवीय अनुभूतिहरू आभासित नहुने र दृष्टिविन्दुपात्रको अभावमा कथा मूल्यहीन (मृत) हुन सक्ने विचार दयाराम श्रेष्ठ (२०७९) को रहेको छ (पृ. ६५)। लेखकले आधिकारिक विचारका लागि दृष्टिविन्दुपात्रको चयन गर्दा त्यस पात्रले संसारलाई कसरी बुझिरहेको छ ? उसले आफ्नो वातावरणलाई कतिको बुझिरहेको छ ? के कुरा लिने वा वेवास्ता गर्ने हो ? के कुरा सिकने हो ? सिकेको कुरासँग के गर्ने हो ? जस्ता प्रश्नहरूलाई आधार बनाउनुपर्दछ (Vogrin, 2003, p. 97)। लेखकले सबभन्दा बढी त्याग गर्न र ज्ञान दिन सक्ने पात्रलाई दृष्टिविन्दुपात्रका रूपमा चयन गर्नुपर्दछ (Brown, 2021, www.masterclass.com)। कथाको चरमोत्कर्षतामा दृष्टिविन्दुपात्रको

उपस्थिति अनिवार्य मानिन्छ (Kress, 2013, p. 196) । उपर्युक्त तथ्यहरूले कथासंरचनामा दृष्टिविन्दुपात्रको चयन र प्रयोगको विषय बढी संवेदनशील र महत्त्वपूर्ण भएकाले यस्तो पात्रको चयन र चरित्राङ्कनमा विशेष ध्यान पुऱ्याउनुपर्ने कुरालाई प्रस्ट्याएका छन् ।

एकल पात्रीय पद्धतिको केन्द्रीयतामा संरचित कथामा एक तथा बहुल पात्रीय पद्धतिको केन्द्रीयतामा निर्मित कथामा दुई वा सोभन्दा बढी दृष्टिविन्दुपात्रको प्रयोग गरिन्छ । कथाका कथानक, पात्र, सारवस्तु र दृष्टिविन्दुको विधानमा एकमात्र पात्रको केन्द्रीयता कायम गर्ने पद्धति नै एकल पात्रीय पद्धति हो (बरई, २०८०, पृ. ४५) । आन्तरिक दृष्टिविन्दुका केन्द्रीय, परिधीय र निरीक्षणात्मक तथा बाह्य दृष्टिविन्दुका सीमितजस्ता प्रकारको केन्द्रीयतामा रचित कथाहरूमा यस्तो एकल पात्रीय पद्धतिको प्रयोग गरिन्छ तथा यस्ता कथाहरूमा एकमात्र दृष्टिविन्दुपात्रको प्रयोग गरिन्छ । कथाका कथानक, पात्र, सारवस्तु र दृष्टिविन्दुको विधानमा दुई वा सोभन्दा बढी पात्रको केन्द्रीयता कायम गर्ने पद्धति नै बहुल पात्रीय पद्धति हो । बाह्य दृष्टिविन्दुको सर्वदर्शी दृष्टिविन्दुप्रयुक्त कथामा यस पद्धतिको प्रयोग गरिन्छ र यस्तो कथामा एकभन्दा बढी पात्रहरूलाई दृष्टिविन्दुपात्रको भूमिकामा आबद्ध गरिन्छ (बरई, २०८०, पृ. ९८) । उपर्युक्त तथ्यहरूलाई सामान्यीकरण गर्दा आन्तरिक केन्द्रीय दृष्टिविन्दुप्रयुक्त कथामा एकमात्र प्रथम पुरुष पात्र, आन्तरिक दृष्टिविन्दुका परिधीय र निरीक्षणात्मक एवम् बाह्य दृष्टिविन्दुको सीमित दृष्टिविन्दुप्रयुक्त कथामा एकमात्र तृतीय पुरुष पात्र तथा बाह्य सर्वदर्शी दृष्टिविन्दुप्रयुक्त कथामा दुई वा सोभन्दा बढी तृतीय पुरुष पात्रलाई दृष्टिविन्दुपात्रको भूमिकामा आबद्ध गरिने सार प्राप्त हुन्छ ।

जीवनजगतसँग सम्बद्ध पक्षहरूको अङ्कन गर्नाका निम्ति कथाकारहरूले दृष्टिविन्दुपात्रलाई आधार बनाउँछन् । जीवनसम्बन्धी आफ्ना दृष्टिकोण, अवधारणा, सामाजिक गतिविधि, मानवीय जीवनपद्धति, समाजको यथार्थता आदिको प्रस्तुतीकरण त्यसै पात्रका माध्यमबाट गर्दछन् (बरई, २०८०, पृ. २४६) । लोकव्यवहार र सामाजिक जीवन त्यसै दृष्टिविन्दुपात्रमै समाहित हुने भएकाले र ती कुराहरू स्वयम् पाठकसँग समेत कुनै न कुनै रूपले सम्बन्धित देखिनाले पाठकहरू ती पात्रहरूप्रति विशेष किसिमले आकर्षित हुन्छन् (Brown, 2021, www.masterclass.com) । पाठकले कथाको पठन गर्दा दृष्टिविन्दुपात्रमार्फत विभिन्न प्रकृतिका सामाजिक गतिविधि एवम् लोकव्यवहारसम्बन्धी तथ्यहरूबारे जानकारी प्राप्त गर्दछन् (Simpson, 1993, p. 11) । यस अभिव्यक्तिले दृष्टिविन्दुपात्र प्रयोगमा विभिन्न सामाजिक सन्दर्भहरूको उपयोग गरिने कुरालाई स्पस्ट्याएको छ । लेखकले त्यस पात्रका माध्यमबाट लैङ्गिकता, जातीयता, सीमान्तीयता तथा सांस्कृतिक, राजनीतिक, आर्थिक आदि विविध विषयवस्तुको अभिव्यक्ति गर्न खोजेको हुन्छ । यसैगरी कथाकारले त्यसै पात्रको चरित्राङ्कनका माध्यमबाट आफ्ना विशेष अभिरुचिका विषयहरूलाई समेत विमर्शका रूपमा प्रयोग गरेको हुन्छ । यस्ता विशेष रुचियुक्त विमर्शहरू एउटै लेखकका पनि कृतिअनुसार फरकफरक हुन सक्दछन् (बरई, २०८०, पृ. २४६) । अतः लैङ्गिकता, जातीयता, सीमान्तीयता, पर्यावरण, संस्कृति, राजनीति, अर्थव्यवस्था आदि विविध क्षेत्रको द्योतन गर्नुका साथै अन्य विभिन्न विमर्शसम्बन्धी पक्ष र अवधारणाहरूको प्रस्तुति लेखकले दृष्टिविन्दुपात्रका माध्यमबाट गर्न खोजेको कुरा स्पष्ट हुन्छ ।

लैङ्गिक समानतायुक्त अवधारणाको प्रस्तुति, महिला र पुरुषको सहकार्यात्मक सम्बन्धमा जोड, पर्यावरणकेन्द्री विमर्शको द्योतन तथा सीमान्तीयतासम्बन्धी अवधारणाको अभिव्यक्तिजस्ता सूचकका आधारमा दृष्टिविन्दुपात्रका माध्यमबाट कथामा अभिव्यक्त विमर्शको अध्ययन गरिन्छ । लैङ्गिक समविकास र समानताको अभिमत प्रस्तुत गर्ने अवधारणा नै लैङ्गिक समानतायुक्त अवधारणा हो । यसैगरी महिला र पुरुषको सहकार्यात्मक सम्बन्धमा जोड भन्ने सूचकले महिला र पुरुषको आपसी सहकार्य र समन्वयमा मात्र दाम्पत्य जीवन सुखद र समुन्नत बन्न सक्ने विमर्श प्रस्तुत गर्दछ । त्यसैगरी सीमान्तीयतासम्बन्धी अवधारणाले सीमान्त समुदायका पक्षमा आवाज उठाई समतामूलक समाजको स्थापनाको अपेक्षा राख्ने विमर्शको अभिव्यक्तिमा जोड दिन्छ । अतः यिनै सैद्धान्तिक पर्याधारको केन्द्रीयतामा प्रस्तुत लेखलाई पूर्ण बनाइएको छ ।

विश्लेषणीय प्रारूप र विधि

लैङ्गिक समानतायुक्त अवधारणाको प्रस्तुति, महिला र पुरुषको सहकार्यात्मक सम्बन्धमा जोड तथा सीमान्तीयतासम्बन्धी अवधारणाको अभिव्यक्ति गरी तीनओटा विश्लेषणीय प्रारूपका आधारमा गुरुप्रसाद मैनालीको 'परालको आगो' कथाको दृष्टिविन्दुपात्रका माध्यमबाट अभिव्यक्त विमर्शात्मक पक्षको मूल्याङ्कन गरिएको छ। पाठविश्लेषण विधिको उपयोग गरी यस लेखलाई पूर्ण बनाइएको छ। दृष्टिविन्दुपात्रको सिद्धान्तलाई आधार बनाई बहुसत्यमा विश्वास गर्ने अनुसन्धान पद्धतिको उपयोग गरी सूचकअनुसारका प्रस्तुत कथाबाट तथ्य, साक्ष्य र उद्धरण खोजी तिनको व्याख्या र विश्लेषण गरी यस लेखलाई सम्पन्न गरिएको छ।

विश्लेषण र नतिजा

गुरुप्रसाद मैनालीको 'परालको आगो' कथामा बाह्यसीमित दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरिएको छ। उक्त कथाको सारवस्तुको प्रस्तुतीकरण र बोधको माध्यम पात्र अर्थात् दृष्टिविन्दुपात्रको भूमिकामा चामेलाई आबद्ध गरिएको छ। उक्त पात्रको केन्द्रीयतामा निर्मित यस कथाको विमर्शात्मक पक्षको विश्लेषण र विश्लेषणबाट प्राप्त नतिजालाई निम्नअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

लैङ्गिक समतायुक्त अवधारणाको प्रस्तुति

गुरुप्रसाद मैनालीको 'परालको आगो' कथाको दृष्टिविन्दुपात्र चामेको चरित्राङ्कनका माध्यमबाट लैङ्गिक समतायुक्त अवधारणाको प्रस्तुति गरिएको छ। लिङ्गत दृष्टिले कुनै पनि प्रकारको विभेद नगरी तथा उत्पीडनको सिकार नबनाई लैङ्गिक समतायुक्त पारिवारिक, सामाजिक र सांस्कृतिक परिवेशको निर्मितिका माध्यमबाट समतामूलक समाज स्थापनाको अपेक्षा राख्ने अवधारणाका रूपमा लैङ्गिकता रहेको छ। यो अवधारणा लैङ्गिक समालोचनामा आधारित रहेको छ। मानवसमाजमा लैङ्गिक विषमतागत मान्यतालाई विस्थापित गरी समानता र समताको अवधारणा प्रतिस्थापित गर्ने प्रयासका रूपमा लैङ्गिक समालोचनालाई चिनाइएको छ (पाण्डे, २०६९, पृ. १)। यसैगरी यस समालोचनाले लैङ्गिक समविकासको अवधारणा प्रस्तुत गर्दछ (ढकाल, २०७०, पृ. ३३२)। त्यसैगरी मनुष्य हुनुको न्यूनतम गरिमाबाट समेत वञ्चित तुल्याइएका महिलाको विकासका निमित्त यो समालोचना क्रियाशील रहन्छ (अग्रवाल, सन् २०१४, पृ. १५)। लिङ्गका आधारमा गरिने कुनै पनि प्रकारको विभेद र उत्पीडनलाई साहित्यिक कृतिको मूल्यनिरूपणको आधार मान्दै त्यस्ता विभेद र उत्पीडनको कारक तत्त्वको खोजीका माध्यमबाट लैङ्गिक समानता र स्वतन्त्रताका पक्षमा विचार प्रस्तुत गर्दै समतामूलक समाजको स्थापनामा विशेष जोड दिने कार्य यस अवधारणाले गर्दछ (बरई, सन् २०२३, पृ. १७१)। लैङ्गिक विभेदपूर्ण र उत्पीडनयुक्त आचरण र व्यवहारले केवल पीडित पक्षको जीवनलाई मात्र दुःखद र अवनतियुक्त बनाउँदैन; पीडक पक्षको समेत जीवनपद्धतिलाई चुनौतीपूर्ण र दुःखदायी बनाउँछ। यसै कुराको अभिव्यक्ति प्रस्तुत कथामा गरिएको छ। सुहाउँदो ढङ्गले दाम्पत्य जीवन गतिमान रहँदाकै अवस्थामा एक दिन गौँथली ढिलो घर फर्केको निहुँमा पितृसत्तात्मक विचारधाराबाट प्रवाहित चामे उसलाई पिटी र तथानाम गाली गरी पीडित र अपमानित बनाउँछ र आफ्नो घरबाट बाहिरिनाका निमित्त उसले गौँथलीलाई चुनौती पनि दिन्छ। वैवाहिक संस्कारका आधारमा चामे र गौँथलीका बिचमा सम्बन्ध जोडिएको, चामे लोग्ने र गौँथली स्वास्नीको भूमिकामा आबद्ध रहेको तथा त्यस घरमा दुवैको बराबरीको हक रहेको कुरालाई पितृसत्तात्मक संरचनाका आडमा बिर्सी चामेले आफूलाई शासक र गौँथलीलाई शासित ठान्न पुग्दछ। उसको यसै मानसिकताका कारण उनीहरूको पारिवारिक जीवन चुनौतीपूर्ण बन्दछ। यसै घटनाको परिणामस्वरूप गौँथली राति केही नखानु, अवेर रातिसम्म विलाप गर्नु, भोलिपल्ट माइत जानु, माइतमा लामो समय बस्दा खिन्न हुनु, माइतमा समेत बस्ने इच्छा नहुनुलगायतका चुनौतीको सामना गौँथलीले गर्नुपरेको छ। प्रस्तुत कथाको "गौँथली कङ्कलाशब्द गरेर रुन लागी" (पृ. ५६) भन्ने कथांशले गौँथलीको पीडादायी अवस्थाको द्योतन गरेको छ भने वनमा घाँसको भारी बिसाई "उडी जाऊँ भने म पन्छी होइन, बस्न त मन छैन" (पृ. ६०) भन्ने गीतात्मक अभिव्यक्तिमा यौवनावस्था र विवाहिता युवती भएका कारण गौँथलीको मनले पतिको

सान्निध्य खोजिरहेको, कामवृत्ति शमनको अवसरबाट वञ्चित हुँदाको मानसिक पीडा भोगिरहेको जस्ता कुराहरूलाई समेत प्रस्ट्याएको छ । यसैगरी चामेको उक्त लैङ्गिक उत्पीडनयुक्त व्यवहारले उसको जीवन पनि चुनौतीपूर्ण बनाएको छ । भगडा भएको राति केही नखाईकन सुत्नु, भोलिपल्ट बिहानै भोकै पेट खेत जोत्न जानु, साँझपख भैंसीले लातले हान्दा गोबरमा पछारिनु, भैंसीले मकै खाएको निहुँमा कोकलेको भापड सहनु, मकैका भरमा कैयौँ दिन बिताउनु, खाना पकाउनेदेखि भैंसी र गोरुको हेरचाह तथा सम्पूर्ण घरव्यवहार एकलै धान्नु, जीवनबाट निराश हुनुजस्ता चामेसँग सम्बद्ध कार्यव्यापारले उसको जीवनपद्धति पनि चुनौतीपूर्ण बनेको कुरालाई छर्लङ्ग्याएका छन् । प्रस्तुत कथाका “भोलिपल्ट बिहान चामे हलोगोरु लिएर भोकै बेंसीतिर हिँड्यो कोकलेले चामेका गालामा कसेर दुई थप्पड लगायो भोलिपल्ट बिहान चामे पँधेराबाट काँधमा पानीको गाग्रो बोकेर आउन लागेको थियो” (पृ. ५६-५७) जस्ता अभिव्यक्तिले चामेको पत्नीप्रतिको लैङ्गिक दुर्व्यवहारले स्वयम् उसको जीवनसमेत चुनौतीपूर्ण बनेको कुरालाई प्रस्ट्याएका छन् । उपर्युक्त तथ्यहरूलाई दृष्टिगत गर्दा लैङ्गिक विभेद र उत्पीडनयुक्त आचरण र व्यवहार अपनाउँदा पीडक र पीडित दुवै पक्षको जीवन चुनौतीपूर्ण र सङ्कटग्रस्त बन्ने निष्कर्ष प्राप्त हुन्छ ।

लैङ्गिक समानतायुक्त आचरण र व्यवहार वरण गर्दा मात्र दाम्पत्यजीवन सुखद हुन सक्ने विमर्शको प्रस्तुति ‘परालको आगो’ कथाको दृष्टिविन्दुपात्र चामेको चरित्रचित्रणका माध्यमबाट गरिएको छ । चामे र गौँथली दुवैले आआफ्ना जिम्मेवारीका कार्यहरू इमानदारीपूर्वक सम्पन्न गरिरहँदाका अवस्थासम्म उनीहरूको जीवन सुहाउँदो ढङ्गले गतिमान थियो । गौँथलीले समयमा खाना पकाउने, घरभित्रका काम राम्रो तरिकाले सम्पन्न गर्ने, भैंसी र गोरुका निम्ति घाँस काट्ने, उनीहरूको निगरानी राख्नेलगायतका कार्य गरी घरव्यवहारलाई सहज तुल्याएकी थिई । यसैगरी चामेले हलो जोत्ने, घरबाहिरका सबै काम सम्पन्न गर्नेलगायतका आफ्ना दायित्वका कार्यहरू गरिरहेको थियो । यी दुवै पात्रका यिनै आचरण र व्यवहारका कारण भगडा हुनुअगाडिको यिनीहरूको दाम्पत्यजीवन सहज र सुखद बनेको थियो । पितृसत्तात्मक मनस्थितियुक्त चामेको लैङ्गिक असावधानीयुक्त आचरण र व्यवहारका कारण सिर्जित समस्याको कारकको खोजी गर्दै चामे ससुराली पुग्ने तथा स्वास्थ्यी गौँथलीलाई दुःख नदिई सम्मानका साथ राख्ने प्रतिबद्धता सासू, ससुरा र पत्नीसमक्ष प्रस्तुत गर्ने तथा उसको प्रतिबद्धतामा विश्वास गरी सासूससुराले छोरी गौँथलीलाई उसको घर पठाउने एवम् गौँथली ससुराली प्रस्थान गर्ने, घरको वर्तमान अवस्थाप्रति जिज्ञासु बन्ने, चामेले घरव्यवहार बिग्रेको खबर सुनाउँदा दुखित हुनेजस्ता प्रस्तुत कथाका कार्यव्यापारले लैङ्गिक समानतायुक्त आचरण र व्यवहार अवलम्बन गर्दा मात्र पारिवारिक जीवन सुखद र समुन्नत बन्न सक्ने कुरालाई छर्लङ्ग्याएका छन् । उपर्युक्त तथ्यहरूलाई सामान्यीकरण गर्दा लैङ्गिक साभेदारी र समानतायुक्त आचरण र व्यवहार वरण गर्दा मात्र पारिवारिक जीवन सुखद र समुन्नत बन्न सक्ने सार प्राप्त हुन्छ ।

महिला र पुरुषको सहकार्यात्मक सम्बन्धमा जोड

गुरुप्रसाद मैनालीको ‘परालको आगो’ कथाको दृष्टिविन्दुपात्र चामेका माध्यमबाट महिला र पुरुषको सहकार्यात्मक सम्बन्धमा जोड दिनुपर्ने विमर्शको प्रस्तुति गरिएको छ । पारिवारिक जीवनमा आबद्ध रहेका महिला र पुरुष एकअर्कालाई हार्दिक प्रेम, सुमधुर सम्बन्ध र समर्पणभावअनुसारका आचरण र व्यवहार गर्दा मात्र दाम्पत्य जीवन सुखद हुन सक्छ भन्ने कुरामा यस विमर्शले जोड दिन्छ । यस विमर्शले महिला र पुरुषका बिचमा शक्तिसम्बन्धगत सन्तुलन कायम गर्ने कुरामा पनि जोड दिन्छ । समाजमा रहेका वर्ग, जाति, लिङ्ग, धर्म, संस्कृति र क्षेत्रीयताबिचको शक्तिको सम्बन्ध र सन्तुलन नै शक्तिसम्बन्ध हो (पोखरेल, सन् २०२३, पृ. १५६) । दाम्पत्य जीवनमा आबद्ध महिला र पुरुषहरू एकअर्काप्रति जवाफदेही भई आआफ्ना जिम्मेवारीका कार्यहरू इमानदारीपूर्वक सम्पन्न गर्दा तथा आपसी मनमुटाव, विमेल र अहमतायुक्त आचरण र व्यवहारलाई त्याग्दा मात्र जीवन सुखदायी बन्न सक्छ भन्ने विचार पनि यस अवधारणको रहेको छ । यिनै विमर्शको अभिव्यक्ति यस कथामा गरिएको छ । प्रस्तुत कथाका दाम्पत्य जीवनमा आबद्ध रहेका चामे र गौँथली आआफ्ना दायित्वहरू वहन गर्दासम्म उनीहरूको

जीवन सुहाउँदो ढङ्गले गतिमान रहेको, गौँथलीले साँझपख घर फर्कन विलम्ब गर्दा त्यसैका कारण चामेले गौँथलीलाई दण्डित र अपमानित गर्दा उनीहरूबिचको सहकार्यात्मक सम्बन्ध बिथोलिएको एवम् यसै घटनाको परिणामस्वरूप गौँथली माइत गएको तथा चामेले घरभित्र र बाहिरको सम्पूर्ण कार्य एकलै सम्पन्न गर्नुपर्दा उसमाथि एकसाथ विविध प्रकृतिका समस्याहरू थोपरिई दुवैको जीवन सङ्कटग्रस्त बनेको कुराको अभिव्यक्ति यस कथामा गरिएको छ । यस कुरालाई तलको कथांशद्वारा थप प्रस्ट्याइएको छ :

विचार गन्यो-मुखाले भए पनि सारै जागरिली थी । मन लाएर एक भारी घाँस ल्याई भने भैंसी डम्म अघाउँथ्यो । बिहान बेलुका एक गाँस पकाएर खान दिन्थी । ऊ गएदेखि तीनचार दिन भात खाएँ हुँला, नत्र भने खाली भुटेका मकैका भरमा छु । ऊ हुन्जेल भैंसीले ट्यामट्याममा दुध दिन्थ्यो । आफैँ दहन्थी । ऊ गएदेखि बिच्केको बिचक्यै भो ।.... आए आउली, नआए नआउली, एक पटक लिन जानै पयो । (पृ. ६०)

उपर्युक्त कथांशले दाम्पत्य जीवनमा आबद्ध रहेका लोग्ने र स्वास्नी दुवैको उपस्थिति पारिवारिक जीवनका लागि आवश्यक रहेको, एउटा सदस्यले मात्र घरव्यवहार सहजतासाथ सम्पन्न गर्न नसक्ने तथा सिर्जित समस्यालाई समाधान गरी सहकार्यात्मक परिवेशको निर्मितिका निमित्त प्रयत्न गर्नुपर्ने विमर्शको प्रस्तुति चामेको चरित्राङ्कनका माध्यमबाट गर्न खोजिएको कुरालाई छर्लङ्ग्याएको छ । यसैगरी चामे ससुराली पुग्दा घाँस काटी फर्किएकी गौँथलीलाई हेर्दाको अवस्थाका प्रस्तुत कथाका “गौँथलीको त्यो मनोहर रूप देखेर चामे तृप्त भो, घरमा साक्षात् गृहलक्ष्मीले प्रवेश गरेजस्तो मान्यो” (पृ. ६१) भन्ने चामे तथा उक्त समयमा “साँझ परेपछि गौँथलीले आएर चामेको गोडामा ढोगिदी” (पृ. ६१) भन्ने गौँथलीसँग सम्बद्ध कथांशमा अङ्कित कार्यव्यापारले ती दुवै पात्र आपसी मनमुटाव र भैँभगडालाई बिर्सी आपसी सहकार्यमा पारिवारिक जीवनयापनका निमित्त तयार रहेको कुरालाई प्रस्ट्याएका छन् । घरव्यवहारका सम्पूर्ण जिम्मेवारी एकलै पूरा गर्न नसकिने तथा आफूले पत्नीलाई माइत धपाएकामा चिन्तित हुँदै पत्नीको उपस्थितिमा मात्र आफ्नो जीवन सहज र सुखद हुन सक्ने विचारधाराको निर्मिति गरी चामे ससुराली पनि पुग्दछ र गौँथलीलाई सम्झाईबुझाई घर फर्काउने कार्यमा सफलता पनि प्राप्त गर्दछ । उपर्युक्त तथ्यहरूलाई दृष्टिगत गर्दा दाम्पत्य जीवनमा आबद्ध महिला र पुरुषबिचको आपसी सहकार्य र समन्वयमा मात्र पारिवारिक जीवन सुखद र समुन्नत हुन सक्ने निष्कर्ष प्राप्त हुन्छ ।

‘परालको आगो’ कथाका आदर्श दम्पतिकका रूपमा रहेका जुठे र उसकी पत्नीबिचको सहकार्यात्मक सम्बन्धका कारण उनीहरूको जीवन सुखद र अनुकरणीय बनेको कुराको पर्यवलोकन पनि चामेकै दृष्टिबाट गराइएको छ । यस कुरालाई तलको कथांशद्वारा थप छर्लङ्ग्याइएको छ :

जुठेका लोग्नेस्वास्नीको खुबै पिर्ती थियो । जुठे सधैं स्वास्नीलाई लिएर माभी गाउँतिर लुगा सिउन जान्थ्यो । बाटामा लोग्नेस्वास्नी घरगृहस्थी दुःखसुखका कुरा गर्दै जान्थे, बेलुका पनि कुरा गर्दै फर्कन्थे । राति आँटमा दियो राखेर जुठे विराटपर्वको सिलोक हाँल्थ्यो । स्वास्नीचाहिँ जुठोचुलो गर्दै सिलोक सुन्दै गर्थी । (पृ. ५९)

उल्लिखित कथांशले जुठे र उसकी स्वास्नीका बिचमा सुमधुर सम्बन्ध रहेको, काममा जाँदा पनि दुवैजना सँगसँगै गएको, एकले अर्कालाई सघाएको, सुखदुःख परस्पर साटासाट गरेको जस्ता विषयवस्तुको अङ्कनका माध्यमबाट लोग्ने र स्वास्नीको सहकार्यात्मक सम्बन्धबाट मात्र पारिवारिक जीवन सुखद र अनुकरणीय बन्न सक्ने विमर्शको अभिव्यक्ति उक्त कथामा गरिएको कुरालाई छर्लङ्ग्याएको छ । उपर्युक्त तथ्यहरूलाई आत्मसात् गर्दा दाम्पत्य जीवनमा आबद्ध महिला र पुरुष आपसी समन्वय र सहकार्यमा जीवनयापन गर्नुपर्ने, एकले अर्कालाई सम्मान दिनुका साथै पूर्ण विश्वास गर्नुपर्ने, एकअर्काप्रति समर्पणभाव राख्नुपर्ने, आपसी मनमुटाव र द्वेष हटाउनुपर्ने, परस्परको अन्तर्सम्बन्ध र जिम्मेवारीप्रति जवाफदेही बन्नुपर्नेजस्ता विमर्शको द्योतन प्रस्तुत कथाको दृष्टिविन्दुपात्र चामेको चरित्राङ्कनका माध्यमबाट गर्न खोजिएको सार प्राप्त हुन्छ ।

सीमान्तीयतासम्बन्धी विमर्शको अभिव्यक्ति

गुरुप्रसाद मैनालीको 'परालको आगो' कथाको दृष्टिविन्दुपात्र चामेका माध्यमबाट सीमान्तीयतासम्बन्धी विमर्शको अभिव्यक्ति गरिएको छ । सत्ता, शक्ति र स्रोतमा पहुँच नभएको, सामाजिक, आर्थिक र राजनीतिक दृष्टिले दमनमा परेको तथा विभिन्न अवसरबाट वञ्चित रहेको वर्ग र समुदायका पक्षमा आवाज उठाउने अभीष्टमा आधारित अवधारणा नै सीमान्तीयता हो (बरई, २०७८, पृ. २०७) । यस अवधारणाले सीमान्त वर्ग र समुदायको केन्द्रीयतामा साहित्यिक कृतिको सिर्जना गर्नुपर्ने मान्यता पनि प्रस्तुत गर्दछ (बरई, २०८०, पृ. १४०-१४१) । यसैगरी फुकोले सांस्कृतिक अध्ययनलाई गरिब, उत्पीडित र अभागीहरूको अध्ययन गर्ने विषयका रूपमा उल्लेख (सुवेदी, २०७६, पृ. १२८ मा उद्धृत) गरेभैं सीमान्तीय अध्ययनले पनि सोही वर्गको अध्ययनलाई सर्वोपरि महत्त्व दिन्छ । त्यसैगरी सीमान्त पात्रको उपस्थिति र अवस्था, सीमान्त पात्रहरूको सूचीनिर्धारण, सीमान्तपात्रका सीमान्तसूचक अभिलक्षण, सीमान्त पात्रको अभिव्यक्तिगत अवस्थाजस्ता सूचकका आधारमा साहित्यिक कृतिको सीमान्तीय अध्ययन गर्न सकिने विचार मोहनराज शर्मा (२०७८) को रहेको छ (पृ. ९६-१०२) । यसरी नै तारालाल श्रेष्ठ (२०६८) ले साहित्यिक कृतिको प्रतिनिधित्व र अप्रतिनिधित्व, संरचनामा सीमान्त वर्गको उपस्थिति वा अनुपस्थितिको अवस्थालाई आधार बनाई सीमान्तीय अध्ययन गर्न सकिने विचार प्रकट गरेका छन् भने उनले नै शक्ति, सत्ता, दमन, हैकम र शिक्षा प्रणालीजस्ता विविध आर्थिक, सामाजिक, राजनीतिक, सांस्कृतिक क्षेत्रगत अवस्थाका मुद्दाहरूलाई पनि कृति विश्लेषणको आधार बनाउन सकिने राय व्यक्त गरेका छन् (पृ. २७ र ३९) । त्यसरी नै सीमान्त पात्रको सक्रिय र निष्क्रिय, विश्वसनीय र अविश्वसनीय तथा विचारधारागत प्रतिनिधित्व, सीमान्त पात्रको प्रतिरोधात्मक अवस्था, सीमान्त समुदायप्रतिको लेखकीय अभिव्यक्ति आदिलाई समेत आधार बनाई सीमान्तीय ढङ्गले साहित्यिक कृतिको अध्ययन गरिन्छ । यस अध्ययनले सीमान्त समुदायका निम्ति अनुकूल परिवेशको निर्मित हुनुपर्ने कुरामा जोड दिन्छ । उपर्युक्त आधारहरूलाई वरण गर्दा प्रस्तुत कथा सीमान्त समुदायको केन्द्रीयतामा रचना गरिएको जानकारी प्राप्त हुन्छ । आर्थिक अवस्था कमजोर भएको तथा समाजमा प्रभावहीन रहेको सीमान्त पात्र चामेको पारिवारिक जीवनपद्धतिको केन्द्रीयतामा प्रस्तुत कथाको कथानक, पात्र, सारवस्तु, दृष्टिविन्दुजस्ता तत्त्वहरूको विधान गरी संरचना तयार गरिएको छ । गाउँमा जमिनदारका रूपमा रहेको एकमात्र प्रभुत्वशाली पात्र धनेको सहभागिता गराइए पनि भूमिकागत दृष्टिले ऊ गौण पात्रको भूमिकामा आबद्ध रहेको तथा उसको भूमिका पनि सीमान्त पात्र चामेकै सेरोफेरोमा निर्धारण गरिएको छ । उक्त पात्रबाहेकका अन्य सबै पात्र सीमान्त समुदायकै रहेका छन् । यसैगरी प्रस्तुत कथाको सारवस्तुको प्रस्तुतीकरण र बोधको माध्यम पात्रको भूमिकामा चामेलाई आबद्ध गरी उसकै माध्यमबाट सीमान्त समुदायको चुनौतीपूर्ण जीवनपद्धति, महिला र पुरुषको सहकार्यात्मक सम्बन्धमा जोड, लैङ्गिक समानतायुक्त अवधारणा, वैवाहिक संस्कार, अध्यात्मवादी जीवनदृष्टि, पर्यावरणसंक्षणकेन्द्री आचरण र व्यवहारको प्रस्तुतिलगायतका विमर्शहरूलाई पाठकसमक्ष पुऱ्याइएको छ । त्यसैगरी सीमितदर्शी असंलग्न समाख्याताको आबद्धता, कथानक, पात्र र सारवस्तुको निर्मितमा एकमात्र तृतीय पुरुष पात्र चामेको केन्द्रीयता तथा एकमात्र पात्र चामेको मनोविश्लेषण गरी बाह्य सीमित दृष्टिविन्दुको व्यवस्थापनका माध्यमबाट प्रस्तुत कथालाई पाठकसमक्ष पुऱ्याउने विधिको अवलम्बन गरिएको छ । उपर्युक्त तथ्यहरूलाई दृष्टिगत गर्दा प्रस्तुत कथाको संरचना सीमान्त पात्रको केन्द्रीयतामा तयार पारी सीमान्त समुदायको सक्रिय, सशक्त र विश्वसनीय ढङ्गले प्रतिनिधित्व गराइएको सार प्राप्त हुन्छ ।

पारिवारिक तहमा सीमान्त अवस्थामा रहेका महिलाहरूलाई ससम्मान बस्ने र पारिवारिक जीवनयापन गर्ने परिवेशको निर्मित हुनुपर्ने विमर्शलाई पनि 'परालको आगो' कथाको दृष्टिविन्दुपात्र चामेका माध्यमबाट अभिव्यक्त गरिएको छ । बिहेमा गई ढिलो फर्केको निहुँमा स्वास्नी गौँथलीलाई पिट्नुका साथै घरबाट माइत जाने बाध्यकारी परिस्थितिको सिर्जना गरी आफ्नो प्रभुत्व कायम गर्दा चामे र उसकी स्वास्नीमाथि चुनौती थपिएको, विवाहिता युवती माइतमा बस्न विवश भएको तथा

सामाजिक लोकाचारका दृष्टिले समेत ऊ किनाराकृत हुने र सामाजिक आलोचनाको पात्र बन्ने सम्भाव्यता बढेको लगायतका विषयवस्तुको वर्णन उक्त कथामा गरिएको छ । परिवारभित्र शासक र शासितको अवस्था सिर्जना गर्दा पारिवारिक जीवन दुःखद, चुनौतीपूर्ण र आलोचनायुक्त बन्ने कुराहरूलाई आत्मसात् गर्दै आफ्नो गल्तीलाई सुधारै र आत्मआलोचना गर्दै ससुराली पुगी स्वास्नीलाई सम्झार्नुलाई तथा सम्मानजनक व्यवहार गर्ने प्रतिबद्धतासहित स्वास्नीलाई घर फर्काउने चामेको कार्यले उसको परिवारमा गौँथली सम्मानजनक ढङ्गले बस्ने परिवेशको निर्मिति गरेको छ । यसैगरी चामेको पुरुषीय अहङ्कार र पितृसत्तात्मक विचारधाराका विरुद्धमा आफूलाई प्रस्तुत गरी शासितको अवस्थामा नभई साभेदारी र सहकार्यको अवस्थामा मात्र पारिवारिक जीवनयापन गर्ने परिस्थितिको सिर्जना गर्ने गौँथलीको कार्यबाट उसमा प्रतिरोधी चेतना भएको तथा ऊ ज्ञान र शक्तितिर समेत उन्मुख रहेको कुरा स्पष्ट हुन्छ । चामे र गौँथलीविचको समस्याले उनीहरूको पारिवारिक जीवन दुःखद बनेको, घरव्यवहार बिग्रिन लागेको, दुवै सदस्यमाथि चुनौती थपिएको तथा सामाजिक तहमा समेत उनीहरूमाथि समस्या सिर्जिएको (चामेले कोकलेको भापड खानु आदि) कुराको अभिव्यक्ति पनि चामेकै कोणबाट गरिएको छ । उपर्युक्त तथ्यहरूलाई सामान्यीकरण गर्दा सीमान्त समुदायका व्यक्तिहरू आफ्नो परिवारभित्रका सदस्यहरूका विचमा शक्तिसम्बन्धगत सन्तुलनको सिर्जना गरी आपसी सहकार्य र समन्वयमा जीवनयापन गर्ने, शक्ति सञ्चय गर्ने, पारिवारिक समस्या समाधान गर्ने तथा सामाजिक तहमा समेत बलियो देखिने अवस्थाको सिर्जना गर्नुपर्ने विचारधाराको प्रस्तुति चामेको चरित्राङ्कनका माध्यमबाट गर्न खोजिएको निष्कर्ष प्राप्त हुन्छ ।

निष्कर्ष

गुरुप्रसाद मैनालीको 'परालको आगो' कथाको दृष्टिविन्दुपात्र चामेका माध्यमबाट अभिव्यक्त लैङ्गिक समानतायुक्त अवधारणाको प्रस्तुति, महिला र पुरुषविचको सहकार्यात्मक सम्बन्धमा जोड तथा सीमान्तीयतासम्बन्धी विमर्शसँग सम्बद्ध तथ्यहरूलाई दृष्टिगत गर्दा पारिवारिक जीवनमा आबद्ध महिला र पुरुषको लैङ्गिक समविकास र समानता, महिला र पुरुषविचको आपसी समन्वय, सहकार्य र मेलमिलाप एवम् तिनीहरूका विचमा शक्तिसन्तुलन र साभेदारीको अवधारणाअनुसारको आचरण र व्यवहार अवलम्बन गर्दा मात्र दाम्पत्य जीवन सुखद र समुन्नत भई मानव जीवन सार्थक हुने निष्कर्ष प्राप्त हुन्छ । लैङ्गिक विभेद, उत्पीडन र पितृसत्तात्मक विचारधारायुक्त आचरण र व्यवहारलाई त्यागी लैङ्गिक समता, स्वतन्त्रता र साभेदारीको अवधारणाअनुरूपको आचरण र व्यवहार वरण गर्दा मात्र जीवन सुखद र सार्थक बन्ने निष्कर्ष यस अध्ययनबाट प्राप्त भएको छ । यसैगरी इमानदारी र जवाफदेहिताका साथ पुरुषले महिलाको र महिलाले पुरुषको अस्तित्व र अस्मितालाई स्विकार्ने, एउटा पक्षले अर्को पक्षलाई हार्दिक प्रेम गर्ने, आपसी समन्वय र सहकार्यमा जीवन बिताउने एवम् समर्पणभावअनुसारका आचरण र व्यवहार आत्मसात् गर्दा मात्र पारिवारिक जीवन सुखद बन्ने विमर्श पनि यस अध्ययनबाट प्राप्त भएको छ । त्यसैगरी परिवारभित्र प्रभुत्वशाली र सीमान्तकृत तथा शासक र शासितको अवस्थालाई किनाराकृत गरी सम्मान, समानता र साभेदारीको अवधारणाअनुसारको व्यवहार परिवारका सदस्यरूले अवलम्बन गर्दा पारिवारिक जीवन समुन्नत हुने एवम् उक्त परिवार समाजका लागि समेत उदाहरणीय बन्न सक्ने सार पनि यस अध्ययनबाट प्राप्त भएको छ । अतः यस अध्ययनले लैङ्गिक समता, महिला र पुरुषविचको सहकार्यात्मक सम्बन्ध एवम् सम्मान, समानता, साभेदारी र शक्तिसन्तुलनमा आधारित आचरण र व्यवहार इमानदारीपूर्वक अवलम्बन गर्दा मात्र पारिवारिक जीवन सुखद, समुन्नत र अनुकरणीय बन्ने, यस्तो विमर्शको प्रस्तुति गर्ने विशिष्ट प्रकारको सामर्थ्य र कला गुरुप्रसाद मैनालीमा रहेको तथा आख्यानकारलाई एकल दृष्टिविन्दुपात्रको केन्द्रीयतामा आख्यानान्तात्मक कृतिको विमर्शको व्यवस्थापन, समालोचक र अध्येतालाई दृष्टिविन्दुपात्रको केन्द्रीयतामा आख्यानान्तात्मक कृतिमा निहित विमर्शको अध्ययन एवम् पाठकलाई दृष्टिविन्दुपात्रको सेरोफेरोमा आख्यानान्तात्मक कृतिको सारवस्तुगत पक्षको बोध गर्न र लैङ्गिक समानता, सहकार्य र साभेदारीयुक्त

अवधारणाअनुसारको आचरण र व्यवहार अपनाई मानवजीवनको गरिमा, श्रेष्ठता र सार्थकता सिद्ध गर्ने कार्यमा सघाउने निष्कर्ष प्राप्त हुनु नै यस लेखको निष्कर्षात्मक प्राप्ति हो ।

सन्दर्भ सामग्रीसूची

अग्रवाल, रोहिणी (सन् २०१४), *साहित्य की जमीन और स्त्री मन के उच्छ्वास*, नयी दिल्ली : वाणी प्रकाशन ।

ढकाल, रजनी (२०७०), 'सांस्कृतिक अध्ययनमा लैङ्गिकता', *भृकुटी* (भाग १९, असार), पृ. ३२६-३३३ ।

नेपाल, घनश्याम (सन् २०११), *आख्यानका कुरा* (पुनर्मुद्रित संस्क.), सिलगढी : एकता बुक हाउस प्रा.लि. ।

पाण्डे, ज्ञानू (२०६९), *नेपाली उपन्यासमा लैङ्गिकता*, काठमाडौं : नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

पोखरेल, गुरुप्रसाद (सन् २०२३), 'दसैं र सहीको सही कथामा वर्गीय शक्तिसम्बन्ध', *Tribhuvan University Journal*, 38(1), p.154-169, <https://doi.org/10.3126/tuj.v38i01.56214>.

बरई, त्रिभुवन (२०७८), 'सालीको बलात्कृत आँसु कथामा बाह्यसीमित दृष्टिविन्दुको प्रयोग', *Curriculum Development Journal*, 29(43), p.197-214,

<https://doi.org/10.3126/cdj.v29i43.41090>.

बरई, त्रिभुवन (सन् २०२३), 'अनुराधा उपन्यासमा लैङ्गिकता', *Tribhuvan University Journal*, 38(1), p.170-183, <https://doi.org/10.3126/tuj.v38i01.56215>.

बरई, त्रिभुवन (२०८०), 'आख्यानात्मक संरचना : सिद्धान्त र प्रयोग', *बर्दघाट प्रज्ञा दर्पण*, १(१), पृ. ८०-९९ ।

बरई, त्रिभुवन (२०८०), 'भुन्टीको भविष्य कथामा सीमान्तीयता', *भैरहवा क्याम्पस जर्नल*, ६, पृ. १३८-१५२ ।

बरई, त्रिभुवन (२०८०), *भवानी भिक्षुका कथामा दृष्टिविन्दु*, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत विद्यावारिधि उपाधिका निमित्त प्रस्तुत गरिएको अप्रकाशित शोधप्रबन्ध ।

मैनाली, गुरुप्रसाद (२०७३), *नासो* (एक्काइसौं संस्क.), ललितपुर : साभा प्रकाशन ।

शर्मा, मोहनराज (२०६६), *आधुनिक तथा उत्तरआधुनिक पाठकमैत्री समालोचना*, काठमाडौं : क्वेस्ट पब्लिकेसन ।

शर्मा, मोहनराज (२०७८), *समालोचनाका नयाँ कोड*, काठमाडौं : ओरिएन्टल पब्लिकेसन हाउस ।

श्रेष्ठ, दयाराम (२०३९), *पच्चीस वर्षका नेपाली कथा*, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

श्रेष्ठ, दयाराम (२०७९), *कथा दर्शन*, काठमाडौं : नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

श्रेष्ठ, तारालाल (२०६८), *शक्ति, स्रष्टा र सबाल्टर्न*, काठमाडौं : डिस्कोर्स पब्लिकेसन ।

सुवेदी, अभि (२०७६), 'सांस्कृतिक समालोचनाको सैद्धान्तिक स्वरूप', राजेन्द्र सुवेदी र लक्ष्मणप्रसाद गौतम (सम्पा.), *रत्न बृहत् नेपाली समालोचना सैद्धान्तिक खण्ड*, काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार, पृ. १२५-१३९ ।

Brown, D. (2021). 'Tips for writing third person limited point of view'. Retrived from www.masterclass.com. January 19, 2021.

Kress, N. (2013). *Write great fiction*. Ohio : Writer's digest books.

Simpson, P. (2015) *Language, ideology and point of view* (Reprinted). London : Routledge.

Vogrin, V. (2003). 'Point of view the complete menu'. *Writing fiction : The practice guide* (J. Lahiri, Trans.) . Virginia : Palimpsest book production limited. pp. 79-105.

Reviewers

- Prof. Dr. Madhab Prasad Pokharel (Central Department of Nepali, TU)
- Prof. Dr. Dayaram Shrestha (Central Department of Nepali, TU)
- Prof. Dr. Ramnath Ojha (Nepali Education Department, PN Campus Pokhara)
- Prof. Dr. Kusumakar Neupane (Nepali Department, PN Campus Pokhara)
- Prof. Dr. Laxman Prasad Gautam (Central Department of Nepali, TU)
- Prof. Dr. Ramchandra Pokharel (Nepali Education Department, PN Campus Pokhara)
- Prof. Dr. Yadunandan Dhakal (Nepali Education Department, PN Campus Pokhara)
- Prof. Dr. Narahari Gautam (Nepali Education Department, PN Campus Pokhara)
- Prof. Dr. Narayan Gadtaula (Central Department of Nepali, TU)
- Assoc. Prof. Dr. Durga Bahadur Gharti (Central Department of Nepali, TU)
- Assoc. Prof. Dr. Rajani Dhakal (Central Department of Nepali, TU)